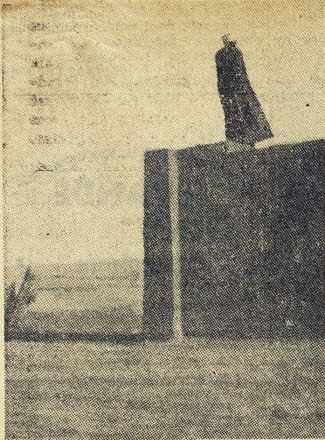

25/4

TURKIET: Heliga läror i konflikt

Böneutropare på taket till en bymoské.

Turkiska bönder vid aftonens bönetimme.

Kemal bekantar sig med en gammal gubbe under en rundresa i landet på 1930-talet.

TRE TING ÄR HELIGA i turkisk politik. Kemal — nu alltid åkallad under hedersnamnet Atatürk (turkarnas fader) — framstår tretton år efter sin bortgång för alla som den store inspiratören och ledaren, mannen som genomförde "revolutionen" och skapade "den nya staten", "det moderna Turkiet". Alla riktningar åberopar Atatürk; hans verk kan inte kritiseras; en anklagelse för åsidosättande av Atatürks principer är fruktansvärd och måste gendrivas, inte med argumentet att Atatürk hade fel, utan med att han i grunden hade samma åsikt som den anklagade. En liknande hedersställning har blott Marx, Lenin och Stalin i kommunistisk debatt. En viss frihet vinnes naturligtvis genom att Atatürks avsikter kan tolkas på skilda sätt, alla helst som diktatorns programmatiska uttalanden var vaga och torftiga. Men de reformer Atatürk ansåg som grundläggande bildar en gräns för tolkningsverksamheten som det är svårt att överskrida.

Den muhammedanska religionen har en liknande ställning. En kritisk debatt av den art som företrädes av den s. k. kulturradikalismen i Sverige är otänkbar. En icke obetydlig

frihet vinnes visserligen genom att även den muhammedanska läran kan tolkas helt olika. Det är liksom i kristna länder vanligt att påstå att den sedan århundraden förkunnade religionen inte är den "sanna" enligt de auktoritativa skrifterna och alltså att Muhammed i själva verket menade helt andra saker än muhammedanerna — och det är på denna väg möjligt att se den rätta läran som något radikalt och progressivt, som ett förträffligt uttryck för den tolkandes egen åskådning. Men även här finns en viss gräns: en samling svärdefinierbara men verkningsfulla föreställningar blir tabu. Saken kan också uttryckas så att statsledningen känner och måste känna respekt för en kärna av åsikter som har traditionens och de muhammedanska "prästers" stöd och att det religiösa argumentet har stor politisk slagkraft.

Slutligen är demokratin oantastlig. De båda stora partierna tävlar i stolthet över den utveckling som här ägt rum på kort tid; republikanerna säger sig ha genomfört folkstyrelsen, demokraterna säger sig ha framvingat och tillämpat den. Såväl muhammedanismen som kemalismen förklaras ha siktat

till demokrati, och de heliga läroarna kan sålunda framställas som en orubblig enhet.

Men i själva verket är en spänning, som lätt kan ge upphov till farliga politiska motsättningar, uppenbar de heliga principerna emellan. Atatürks reformverk blev ju så betydande och ingripande just genom att det innebar ändringar i åldriga institutioner och sedvänjor, vilka för massan av folket var — och till viss del ännu är — omgivna av religiös helgd. Och därför var detta reformverk, det utgår man allmänt från, möjligt endast genom ledarens i politisk diktatur omsatta auktoritet. Vidare: den lära som i varje fall för stora delar av folket framstår som den rätta muhammedanska läran omfattar grundsatser som inte gärna kan förenas med demokratin, t. ex. om kvinnans särställning och avskiljande från det offentliga livet. Hur skall denna problematik klaras i det praktiska politiska arbetet? Vilken eller vilka av de stora principerna skall sättas åt sidan?

Själva frågeställningen är sannerligen inte ny i demokratin historia. Främst tänker man på den franska revolutionens män, som ansåg demokrati höra samman med en rationa-

list
int
"fr
ma
nel
son
och
nar
der
bju
dyl

B
de
roe
me
nin
på
tion
till
nin
gio
san
var
avg
enc
uta
fög
upp
re
sed
och
det

en betydande, kanske utslagsgivande, ställning.

Det demokratiska regeringspartiet har emellertid efter valet — kanske i någon mån på grund av konkurrensen med de nationella — gått ganska långt i medgivanden åt de speciellt religiösa kraven. Man kan, efter behag, karaktärisera denna politik som liberal och tolerant eller som reaktionär och klerikal. Religiös undervisning har införts i folkskolorna; föräldrarna kan visserligen undandra sina barn denna undervisning, men detta sker i praktiken inte. Stor vikt tillmättes också beslutet att låta utropandet av böner ske på arabiska likaväl som på turkiska; för de gammaltroende har det arabiska språket, som de inte förstår, en helt annan helgd än modersmålet — jämför latinet i den katolska kyrkan —, och det är betecknande att vid dessa ceremonier den under årtionden förbjudna arabiskan änyo nästan genomgående kommit till heders. Även på andra sätt har det segrande partiets inställning kommit till synes; sålunda beviljas frikostigt valuta för pilgrimsresor till Mecka — vilket förut inte alls var fallet —, och en propaganda för gamla sedvänjor har tillåtits som under republikanernas välde var utesluten. Vid den demokratiska partikongressen i Konya i våras krävde rent av ett par medlemmar av partiet i allmänna ordalag långt mera väsentliga åtgärder i samma riktning — månggiftet, koranen som lagbok, fezen och slöjorna skymtade i bakgrunden.

Dessa tendenser har av republikanerna och av flera oberoende tidningar och organisationer utsatts för den skarpaste kritik. Man är i färd med att svika Atatürks verk, sägs det, att återgå till en ordning som var en skam för Turkiet och orsaken till dess svaghet. Det är nödvändigt att strängt tillämpa de av Atatürk givna förbudena mot vissa religiösa eller kvasireligiösa bruk och mot propaganda för deras återinförande. Genom de redan beslutade ändringarna i skolundervisningen och bönespråket uppmuntras den religiösa fanatismen, och demokraterna tycks vara redo att steg för steg gå dess krav till mötes.

”Men är det inte svårt”, frågar jag en av republikanernas ledare, ”att från edra liberala och demokratiska utgångspunkter avvisa uppmaningen av de rena förbudsreglerna. Det gäller ju att utvidga den tolerans som ni håller på och att också tillfredsställa den stora massan av folket. Borde inte åtminstone bönespråket, fezen

och slöjan betraktas som privatsak.” ”Nej, det är omöjligt”, svarar den tillfrågade, som själv är troende muhamedan. ”Muhamedanismen, sådan de gammaltroende fattar den, har inte lärt sig den måttfullhet som de kristna kyrkorna småningom tvungits till efter reformationen. Fanatikerna kommer att kräva mer och mer, och om deras anspråk godtas, faller både Atatürks reformverk och demokratin samman. Hellre en lagstiftning som för er kan te sig intolerant än ett uppgivande av allt vi vunnit sedan sultanerna och kalifatet störtades.”

Inom det demokratiska partiet framträder skilda meningar. Den härskande uppfattningen torde vara att vad som hittills medgivits de gammaltroende är utslag av liberalism

och tolerans, men att de fordringar som framförts av det nationella partiet och av några få demokrater inte kan beviljas. Man tillbakavisar anklagelserna för reaktionära tendenser och säger sig i själva verket ha realiserat Atatürks avsikter: tiden har varit mogen för de reformer som genomförts, och de hotar inte regimens principer. Då studentorganisationer i Istanbul och Ankara i mars i år protesterade mot den ”reaktionära” propaganda som bedrevs alltmera öppet och hänsynslöst svarade regeringen med aktioner mot studenterna — vilkas organisationer enligt en från diktaturen kvarstående föreskrift inte får bedriva politik — och avvysade samtidigt allt tal om reaktionära syften. De som ordar ”om en reaktionär rörelse i Turkiet” och ”säger att revolutionen är i fara betjänar sig av religionen som medel för politiken”, heter det i en kommuniké från inrikesministern.

Den religiösa frågan, och därmed frågan om förhållandet mellan Atatürks verk, muhamedanismen och demokratin, har alltså blivit ett stridsämne mellan de båda stora partierna. Ömsesidigt beskyller man varandra — liksom det nationella parti vars konkurrens man fruktar — för att vilja göra politik i religion. Det ligger något paradoxalt i att demokraterna på en gång vädjar till liberalismen och till gammalreligiositeten, medan republikanerna, det förutvarande diktaturpartiet, tar avstånd från eftergiffter mot de religiösa kraven såsom i grunden oförenliga med liberalism och demokrati. I viss mån är det här också fråga om en strid mellan generationer: vad man betecknar som religiös fanatism är självfallet främst en de äldres attityd, medan särskilt den bildade ungdomen håller fast vid Atatürks sekularisering. I vad mån den här antydda spänningen kan bli farlig för den unga demokratin i Turkiet är det inte möjligt att bedöma. Säkert är att problemet är det principiellt mest intressanta och praktiskt mest väsentliga av alla. Då enighet råder om utrikespolitiken och de ekonomiskt-sociala problemen i denna bondestat är jämförelsevis undanskjutna, har statens förhållande till religionen — med dess i offentligt och privat liv speciellt starkt ingripande sedvänjor — stora förutsättningar att bli avgörande för den politiska utvecklingen.

HERBERT TINGSTEN

(En föregående artikel i serien var införd den 22/4.)

listisk liberalism, men fann — inte minst i genom erövring ”frigjorda” länder — att folkets majoritet höll fast vid traditionell och gammal ordning och som därför skred till kupper och diktaturer i framstegets namn. Men i nutida politik lär den unga turkiska regimen erbjuda det bästa exemplet på ett dylikt dilemma.

*

Båda de stora partierna flirtade — för att begagna en oberoende publicists uttryck — med de gammalreligiösa strömningarna under valkampanjen på våren 1950. Det tredje, nationella partiet, gjorde sig klart till talesman för dessa strömningar under hävdande av religionens och nationalkänslans samhörighet. Att partiet inte vann mer än tre procent av de avgivna rösterna (och blott ett enda mandat) sammanhängde utan tvivel med att det var föga organiserat och ställde upp kandidater blott i ett mindre antal kretsar. Partiet har sedermera gått starkt framåt, och det anses inte uteslutet att det vid ett följande val kan nå